

אוצר החכמה
3366358

דכל מה שנאמר במשנה שבית הכנסת הוא בשותפות בני העיר לחוד, זה דווקא בבית הכנסת של כפרים, אבל בית כנסת של כרכים שייך לכל בני ישראל בכל מקום שהם, והוא כעין דבר של עולי בבל.

ובגמרא סוכה (לא.) עולה שהעושה סוכה ברשות הרבים הוא גזלן, ובמגן אברהם (סימן תרלז ס"ק ג) הקשה: "צריך עיון שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים, ואם כן סוכה גזולה הוא, וא"ל דבני העיר מוחלין להם, דהא ברה"ר יש לכל העולם חלק בהם (עיין בחו"מ סימן קסב ס"ב)", ובאחרונים הרבו ליישב שאלת המג"א, אולם אין מי שתירץ כי בממון ששייך לכל העולם אין איסור גזל, וזה כיון שממון זה שייך לכללות בני העולם.

דין החילוק שבין הכנסת דכרכים וכפרים נמצא גם בגמרא יומא (יב.), ושם ביאר רש"י (ד"ה דכרכים): "שהוא מקום שווקים, ומתקבצים שם ממקומות הרבה, והיא עשויה לכל הבא להתפלל, ואין לה בעלים מיוחדים". (ובד"ה כפרים): "דכפרים כל בעליו ניכרים, והרי הוא כבית השותפין", וכ"כ הרמב"ם (תפילה פרק יא הלכה טז)¹⁰.

ובגמרא (חולין קלו.) לגבי פטור מעקה בבתי כנסת איתא: "מעקה אף על גב דכתב רחמנא 'לגגך' דידך אין דשותפות לא, כתב רחמנא כי יפול הנופל ממנו, אלא גגך למאי אתא, למעוטי בתי כנסיות ובתי מדרשות", ופירש רש"י (שם ד"ה בתי כנסיות): "שאין חלק לאחד מהן בו, שאף לבני עבר הים הוא, ועוד שאינו בית דירה". ומבואר

גדר ממון שבט הכהונה

ומצטרפין זה עם זה, וצריך להרים, הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ומצטרפין זה עם זה, ואין צריך להרים", ונתבאר בירושלמי (שם, י:) הטעם שהגם שהאיסור שבתרומה בטל באחד ממאה, חלק הממון של הכהנים אינו בטל, לכן צריך להפריש את חלק הכהנים, ומטעם זה בתרומה מסוג שאין הכהנים מקפדים עליה, אין צריך להפריש, וכן נפסק ברמב"ם (מאכלות אסורות פרק טו הלכה יג).

עוד איתא בגמרא (ע"ז טו.) "ישראל ששכר פרה מכהן יאכילנה כרשיני תרומה", והיינו כיון שהבהמה של כהן, אין חשש

איתא במשנה (תרומות פרק א משנה ד) "אין תורמין זיתים על השמן ולא ענבים על היין", ונתבאר בירושלמי (שם הלכה ב) הטעם משום גזל מתנות כהונה, והיינו שערך השמן והיין מרובה מהזיתים והענבים, ונמצא מחסיר וגזל מחלק הכהנים, וברמב"ם (תרומות פרק ה הלכה יח) הוסיף כי אפילו אם אין כאן נזק ממון, גם תוספת טורח אינו רשאי להטיל על הכהנים.

עוד איתא במשנה (ערלה פרק ב משנה א) "התרומה ותרומת מעשר של דמאי החלה והבכורים עולים באחד ומאה

¹⁰. וז"ל: "אבל בית הכנסת של כרכין, הואיל ועל דעת כל אנשי העולם נעשה, שיבוא ויתפלל בו כל הבא אל המדינה, נעשה של כל ישראל ואין מוכרין אותו לעולם".

התרומה לכהן אחד, ואינו חייב לחלק בין כל הכהנים.

וכן משמע, דאיתא בגמרא (פסחים מו:) על חלה שהחמיצה: "לא זה הוא חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה", וביאר רש"י (שם) "וזה אינו שלך, ולא של חבירך, דאכתי לא מטא ליד כהן", וביאר בשיעורי רבי שמואל (שם ד. ה:) "דהא אין זה שותפות, אלא רשות של שבט". וכן מוכח בתוספות (סוכה שם) שכתבו שעיסת שותפים חייבת בחלה, אך עיסה טבל מצומצמת פטורה, כי יש בה חלק של תרומה, ואם חלק התרומה זה בעלות רגילה, מדוע נפטר מחלה, ומאי שנא מחלת השותפים, ומבואר שגדר ממון השבט אינו כבעלות רגילה של שותפים. וכ"כ בחידושי רבי

שמואל (פסחים סימן ד). וכ"כ בשערי ישר (שער ו פרק טו ס"ק שטו) שממון השבט אינו שותפות של אנשי השבט, אלא ממון העומד לטובת המטרה של 'עניים' או 'כהנים', ואפילו שלא יהיה לעת עתה שום עני או כהן, הממון נשאר עומד לטובת מטרות אלו. וזה ממש כפי שנתבאר לעיל גדר ממון ציבור שאינו בבעלות של שותפות, כי אם בבעלות של טובת הציבור.

אך נראה עוד שהוא גרוע מממון ציבור שעומד תחת בעלות של קופת טובת כללות הציבור, ולכן יכולים להעמיד אפוטרופוס ונחשב כממון שיש לו תובעים, אך ממון שבט הכהונה שעומד להימסר רק לאחד מהם, ואין ידוע למי מהם, לא שייך לקבוע שיש כאן קופה של טובת כללות הכהנים, ולמנות על הקופה אפוטרופוס שיוכל לתבוע את זכות קופת הכהנים.

שאוכלת תרומה, אמנם בראשונים הקשו שהוא גוזל את ממון הכהנים, וברש"י (שם) ביאר שכיון שאין מצווה לתת לכהן מסוים, יכול לומר שהוא מקנה התרומה לכהן שהשכיר לו את הבהמה, והוא בוודאי מתרצה לכך, שכיון שהוא יאכיל תרומה שאין לו בה שימוש אחר בוודאי יאכיל ברווח, ונמצא הכהן המשכיר נהנה ומתרצה בדבר. אמנם שאר הראשונים (תוספות ראב"ד רשב"א ריטב"א שם), נתקשו בביאור רש"י, וביארו דאירי כאשר סוכם בפירוש שהכהן המשכיר יהיה מחויב במזונות הבהמה. עכ"פ מבואר בכל הראשונים שמלבד חלק האיסור שבתרומה יש גם ענין של גזל, כיון שכבר זכו הכהנים בתרומה.

גם בתוספות (סוכה לה. ד"ה אתיא לחם) ביארו שאין יוצאים באתרוג טבל, כיון שיש בו חלק לכהן, והוי ליה אתרוג השותפים, משא"כ במצה של טבל, שאם יאכל כמה כזיתים ממנה יצא, שבהכרח אכל גם כזית משלו, ומכל זה מבואר שיש לכהנים זכות ממון גמור בתרומה, בספר משנת רבי אהרן קוטלר (זרעים סימן ו) הוסיף שכל עיקר החיוב לתת מעשרות ללוי ותרומת מעשר לכהן, הוא רק משום שהם כבר שלהם, ולא משום קדושתם.

והגם שנתבאר שממון השבט הוא ממון גמור של הכהנים, נראה שמלבד שאינו רק של כהן מסוים, גם אינו כשותפות רגילה של כל הכהנים, שיש לכל אחד מהם חלק משלו בממון, אלא זה ממון העומד בבעלות של טובת אחד משבט הכהנים, ולכן הבעלים מצווה למסור את

גדר ממון עניים

גם ממון עניים דומה לדין ממון שבט הכהונה, והיינו שהוא עומד בבעלות של טובת העניים, אלא שבממון עניים מצאנו חילוק בין ממון שטרם נקבע לאיזה עניים הוא מיועד, אז יכול לדחות כל עני לומר לו לאחר אני חפץ ליתן, (וזה דומה ממש לממון שבט הכהנים), ובין ממון עניים שעומד להתחלק לעניים מסוימים, אז הם יכולים לתבוע ממון זה מיד המחזיק בו, אולם גם כאשר יש לממון תובעים אין הכוונה שכבר מעתה הממון של העני, אלא שהוא עומד עבורו, אבל בוודאי צריך העני לעשות מעשה קנין להכניס הממון לרשותו. כמו כן יש ממון עניים שהוא דומה לנכסי ציבור, וכגון שכבר הגיע הממון לידי גבאי, אז נכנס הממון תחת האפוטרופסות של הגבאי, לקבוע איזה עני יקבל ממנו, ומעתה אין המחזיק יכול לדחות שלעני אחר הוא חפץ ליתן.

ובמבואר בגמרא (ב"ק צג.) "ההוא ארנקא דצדקה דאתי לפומבדיתא, אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא, פשע בה, אתו גנבי גנבוה, חייביה רב יוסף, א"ל אביי והתניא לשמור ולא לחלק לעניים, אמר ליה עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו, ולשמור הוא", ופירש רש"י (שם) "קיץ להו, ממון כך וכך לשבת לכל אחד, הוה ליה ממון שיש לו תובעין, וקרינא ביה לשמור". וכ"כ הראב"ד (הו"ד בשיטה מקובצת שם) "לשמור ולא לחלק לעניים. מפני שהוא ממון שאין לו תובעין, שאין העני יודע כמה יגיע לו מן הקופה, אבל עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו כמה יתנו לכל בית ובית מן הקופה בכל שבוע, ובעלי

בתים יודעים כמה יתנו בכל שבוע, וכשיהיה בקופה עשרים דינרים יודע כל עני כמה יתנו לו לשבוע מהן, הילכך ממון שיש לו תובעים הוא, ולשמור קרינא ביה".

וכן כתב הרמב"ם (שאלה פרק ה הלכה א) וז"ל: "מי שהפקידו אצלו מעות של עניים או של פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו פטור, שנאמר לשמור ולא לחלק לעניים, והרי הוא ממון שאין לו תובעים", וכ"כ במאירי (ב"ק שם, שבועות מב:), במלחמות ה' (שם לג.), ברבינו יהונתן (שם), בנמוק"י (שם), ועוד.

במלחמות ה' (ב"ק לג.) מבואר שהפטור הוא גם במזיק, וז"ל: "ועוד דומיא דלחלק לעניים קתני, מה התם אפילו זרקו לים הגדול פטור דליכא דתבע ליה", וכ"כ ברשב"א (ב"ק קיז:), ועוד הוסיף שהפודה עצמו מן השבי בממון שאין לו תובעים, אינו חייב להשיב, וכן מבואר ברא"ש (שם), ובנמוק"י (שם מד:), וכן כתב הרמב"ם (הו"ד לעיל) וכן נפסק בשו"ע (סימן רצב סעיף ט). ובשו"ת בעלי התוספות (סימן נח) למדו מסוגין שפטור אפילו מחיוב שבועה, וכן כתב בשו"ת הרמב"ם (סימן רנז).

ואין טעם הפטור משום שעד שלא בא הממון לידי עניים, לא זכו בו, שהרי לשון הראשונים הוא משום דהוי ממון שאין לו תובעים, וכפי שנאמר גבי תרומה, וכבר נתבאר התם שהממון עומד בבעלות של טובת הכהנים, וא"כ ה"ה הכא, ועוד שכתבו הראשונים שהוא עצמו חייב לשלם, אלא שאין שום עני שיכול לתבוע

זאת, ולכך חייב לצאת ידי שמים ולשלם, וכמבואר בתוספות (חולין קל:), וכ"כ הרא"ש (חולין פרק י סימן ב), ובב"ח (יו"ד סימן סא ס"ק יא) כ"כ גם בדעת הרמב"ם והסמ"ג, וכן נפסק בשו"ע (שם סעיף טו). וכן מבואר ברש"י (מכות יז). שיש איסור גזל עניים בממון זה, וכן מוכח בתוספות (יומא נה: ד"ה הלוקח).

וכן מבואר בראשונים שאם כבר הגיע לידי גבאי, חייב על ההזק, שכל הפטור רק משום שאין תובע, אך בבא לידי האפוטרופוס הגבאי, יש לממון העניים תובעים, וחייב לשלם מעיקר הדין, ורק

לענין פשיעה בשומרים יש פטור מיוחד כיון שהממון עומד להתחלק, וכן מבואר בתשובת רבינו שמשון (הו"ד אור זרוע ח"א צדקה סימן כט, ובמרדכי ב"ב רמז תקג), בריטב"א (חולין קה:), ברבינו יהונתן (ב"ק שם), במאירי (ב"ק צג.), ברא"ש (ב"ק קיז:), והו"ד בשיטמ"ק (שם), ובנמוק"י (שם מד.), ועוד.

ומכל זה מתבאר שממון עניים גם הוא נכנס מיד בבעלות של טובת העניים, אלא שפעמים יש עני שבכוחו לתבוע חלקו בממון זה, ופעמים אין, אך לעולם כדי לזכות בממון חייב העני לקנות במעשה קנין.

אוצר החכמה
3366358

חלק היחיד בממון הציבור

בהגדרת חלק היחיד בדבר של ציבור, מצאנו כמין סתירה, שפעמים נחשב שיש לו חלק, ופעמים שאין לו חלק, ונראה טעמא דמילתא משום שיש לו חלק בתור אחד מהכלל, אך אין לו שום חלק פרטי, וכיון שכן הוא, יש עניינים שדי בבעלות זו כדי להחשיב שיש ליחיד חלק בממון, ויש שאין די בבעלות מועטה זו.

והיינו שבגמרא (זבחים ד.) איתא שהמקריב קרבן שלא לשם הבעלים לא יצא ידי חובה, אולם חיסרון זה שייך דווקא בקרבן יחיד, אבל קרבן ציבור גם אם יקריב לשם יחיד מישראל הוא בכלל הציבור, ואין זה בגדר 'שינוי בעלים', ואם ממון של כלל ישראל אינו בעלות אלא הוא בגדר

הפקר, בוודאי שהקרבה לשם אחד מישראל זה שינוי בעלים, וז"ל רש"י (שם ד"ה וישנו בצבור): "אבל שנוי בעלים לא שייך בקרבן צבור שהרי הכל בעליו"¹¹.

אוצר החכמה
3366358

ובגמרא הוריות (ו.) איתא: "מת אחד מן הצבור חייבין, דאין צבור מתים, מת אחד מבית דין פטורין, כדאמרינן דחטאת שותפין היא". ומבואר דשאני קרבן של בי"ד שהורו בטעות שהם בגדר 'שותפים', מקרבן של כלל ישראל שנחשב כקרבן 'ציבור'.

ובגמרא (פסחים סג: מנחות עג:) איתא שאין להקריב קרבן פסח וקרבן תמיד על החמץ, וכתבו תוספות (מנחות ד"ה או

11. ואין לזה ענין עם מחלוקת רש"י והרמב"ן (ויקרא פרק א פסוק ב) לגבי דיני קרבן ציבור שהוא חלוק מקרבן השותפים, וכתב רש"י שאין יכולים כלל ישראל להקריב קרבן ציבור נדבה, ודעת הרמב"ן שיכולים להתנדב קרבן ציבור, כי רש"י נחלק דווקא משום דין קרבן ציבור, שאין די בזה שהמציאות הממונית היא כשל קרבן ציבור, כדי לתת לזה דין של 'קרבן ציבור'.

(לאחד) שבקרבת תמיד בוודאי אין עובר משום חמץ הנמצא ביד אחד מישראל, וביאר בצפנת פענח (ע"ז תנינא פרק ד הלכה ו ד"ה ושורפים) הטעם לפי שקרבן תמיד נמצא בבעלות של כלל ישראל, וכ"כ גם בחידושי הגר"ח (פסחים שם, ובביאורי הגרי"ז מנחות שם).

ובגמרא מנחות (צב.) מבואר שכיון שגם אהרן מתכפר בשעיר המשתלח, סמיכתו נחשבת לסמיכה של בעלים, ומבואר שקרבן ציבור אינו מנותק

מהבעלות של הפרטים, והיינו טעמא שהוא סומך כאחד מכללות הציבור, (ואין צריך לבאר שהוא סומך כפרט אחד מתוך השותפים בקרבן). גם לענין תמורה איתא ברמב"ם (תמורה פרק א הלכה א) שדין ציבור כדין שותפים. ועוד סתירות רבות מצאנו בדיני הקרבנות, ונתבארו בספר צפנת פענח (שם). ולהנ"ל אתי שפיר, כי הגם שאין כאן בעלות פרטית בשותפות, יש כאן בעלות של כלל ישראל, ולכן לפעמים יש לדון כבעלות דשותפים, ולפעמים כאין בעלות, והכל כפי הענין.

חילוק בין שותפות היורשים ובין שותפות ציבורית

במסקנא דדינא בגמרא יומא (יב. 12) מבואר שכל זמן שלא נתחלקה אר"י לבתי אב אינה מטמא בנגעים, והגמרא למדה מכך לבית כנסת של כפרים שאינו מטמא בנגעים, ובתוספות הרא"ש (שם יב. 13) הקשה מה שנא מבית השותפים שאיתא לעיל דחייב במזוזה¹⁴, ותירץ: "ופליג אברייתא דלעיל דמחייבא בית השותפים במזוזה, א"נ שאני הכא שלא נתברר לכל אחד חלקו מעולם, ומיהו אין לחלק כן בבית הכנסת דכפרים, דאע"ג שנתברר מתחלה של מי היה הקרקע, השתא מיהא גרע טפי שאינה עומדת ליחלק כמו של בית השותפין".

ומבואר שיש שני דרגות בשותפות, שותפות מלאה שהחלקים מאוחדים בחזקת שניהם, ושותפות חלקית שהחלקים מעורבים משל שניהם. שותפות מלאה היא כאשר הסיבה שהביאה להם את הממון, הייתה מראש לשניהם יחד, ולכן הממון ממש של שניהם יחד, וכגון בירושת אר"י או בירושת המת, אז נחשב הממון כ'תפוסת הבית'. אבל בשותפות שנעשית ע"י בני אדם, אינם מקנים את החלקים אחד לשני להיות ממש ממון אחד, אלא רק משתעבדים כל אחד לתת לשני זכות שימוש בחלקו¹⁵, כלומר שהחלקים הפרטיים קיימים אלא שהם מעורבים

12. וז"ל הגמרא (שם) "דכפרים מי מטמא בנגעים, והתניא לאחזה עד שיכבשו אותה, כבשו אותה ולא חלקוה לשבטים, חלקו לשבטים ולא חלקו לבית אבות, חלקו לבית אבות ואין כל אחד מכיר את שלו מניין, תלמוד לומר ובא אשר לו הבית, מי שמיוחד לו, יצא אלו שאין מיוחדין לו".

13. וכן מוכח דעת תוספות ישנים (שם), אלא שלא נתפרש שם טעם החילוק שבין בית כנסת של כפרים ובין בית של שותפים.

14. עיין ברטב"א (שם יא: ד"ה 'הא ר"מ') שכתב שהשוותה הגמרא שני דינים אלו שכתוב בהם "ביתך".

15. גדר קנין שותפים כמחצה על מחצה ושעובד החלקים מתבאר בר"ן (נדרים מה:): וז"ל: "דאי אפשר לומר דכל חד קני לכוליה חצר קנין הגוף לעולם, דאי דמר לאו דמר, וא"א לומר ג"כ דבשעה

לגמרי, אך אכתי חלוק הוא, כי ירושה נמצאת בבעלות גמורה של היורשים, משא"כ קרבן ציבור שהוא בבעלות טובת הציבור, וכממון בני בבל.

גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן א) הביא משו"ת ירושת פליטה (סימן לז) את היסוד של הצפנת פענח בגדר ממון ציבור, והקשה דא"כ כיצד יכול אחד מבני העיר להדיר את חבריו מממון בני העיר, והרי אין לו חלק בממון בני העיר, שהוא ממון העומד לטובת הציבור ואין בו חלק ליחידים, והביא שתירץ בשו"ת ירושת פליטה שממון בני העיר שהם מועטים וניכרים ומשתמשים בממון עצמם נחשב שהממון בבעלותם ואינו בגדר ממון ציבור, והקשה ע"ז ממסקנת הגמרא ביומא, שמבואר שאפילו בית כנסת של כפרים נחשב כממון ציבור, אך למבואר החילוק פשוט כי בגמרא מבואר שנחשב לממון מאוחד אך שנמצא בבעלות הפרטים, משא"כ ממון בני בבל שעומד בבעלות טובת הציבור, ואין בו חלק לפרטים¹⁷.

ומשועבדים זה לזה. אבל כאשר משתתפים לבנין בית הכנסת שאינו עומד להתחלק לעולם, מקנים ממש כל אחד את חלקו לשותפות, וזו שותפות גמורה שאין בה חלק לפרט.

ומעתה יש לדון האם נתחדש בגמרא שבית כנסת של כפרים שווה לגדר בית כנסת של כרכים, וגם הוא בגדר ממון ציבור. ונראה שחלוקים הם, כי בית כנסת של כפרים שייך לפרטים, רק שיש בו איחוד של החלקים, אבל בית כנסת של בני כרכים נמצא בבעלות של טובת הציבור, ואינו בבעלות של הפרטים. וכמבואר החילוק שבין ממון בני העיר שהוא דומה לבית כנסת של כפרים, ובין ממון בני בבל שהוא דומה לבית כנסת של כרכים.

ולבן מה שכתב בקובץ שיעורים (כ"ב אות תד¹⁶) לחלק בין ממון שותפות וממון תפוסת הבית, לגבי מעשר בהמה, זה כפי המבואר לעיל החילוק בתפוסת הרא"ש, אך מה שהוסיף לדמות ממון תפוסת הבית לקרבן ציבור, זה רק במה שהממון מאוחד

שמשתמש בו איגלי מילתא למפרע דבשעת קניה קנה לה לההיא שעתא קנין הגוף, דאין ברירה. אלא כל חד מהנך שותפין יש לו לעולם בחצר זה קנין הגוף דהיינו חלקו, וקנין שעבוד בחלקו של חבריו שאין הלה יכול לעכב עליו מן הדין, אף על גב דלא קני ליה גופא".

16. וז"ל: "דדין תפוסת הבית חלוק מדין שותפין לענין מעשר בהמה, וביאור החילוק הוא, דבשותפין, כל אחד מהשותפין הוא בעלים על חלק, ותפוסת הבית הוי בעלים אחד, כמו בדברים השייכין לציבור, ומצינו לענין קרבנות, קרבן שותפין וקרבן ציבור, ודיניהן חלוקין, דעוף ישנו בשותפין ואינו בציבור, (עיין רמב"ן ר"פ ויקרא) והיינו בדבר של שותפות יש להחפץ בעלים רבים, וציבור הוא בעלים אחד, וה"נ בתפוסת הבית, הנכסים שייכין לכלל היורשין ביחד ולא לכל אחד בפני עצמו, ומשו"ה אין כל אחד יכול למכור אלא א"כ ימכרו כולן ביחד".

17. ובענינים אלו עיין עוד בספר זרע אברהם תשובה מהג"ר מנחם זמבא זצ"ל (סימן ד ס"ק כא-כד), ובספר דרכי משה מהג"ר משה אביגדור עמיאל זצ"ל (דרך הקודש, ספר א' ח"א שמעתתא ה פרקים י-יא).

ביאור מחלוקת הצפנת פענח והמנחת יצחק

ומעתה שהמציאות השונה של גדר ממון ציבור מוכחת בגמרא ובראשונים, נראה שבוודאי גם במנחת יצחק לא נחלק, אלא שסבר שדווקא ממון ציבור כממון בני בבל ובית כנסת של כרכים, או כממון שבט הכהונה ובני העניים, שמצד מהותו שיך לכללות הציבור, שעומד לתקנת הדברים הנצרכים לכללות הציבור, והיחיד אינו נהנה מממון זה אלא מחמת היותו חלק מכללות הציבור, יכול להיחשב בדרך של ממון בני בבל או בית כנסת של כרכים, וכממון ציבורי שאינו שיך ליחידים רבים אלא רק לכללות הציבור, שהרי זה מהותו מצד צורתו. אבל ממון פרטי שעומד לטובת פרטים, יכול להיות ממון של פרטים רבים, אך לעולם אינו בגדר ממון ציבור, ומשכך גם חברה בע"מ היא ממון פרטי, ולא ניתן באופן מלאכותי לעשות ממנה ממון ציבור.

ואם יש לדמות חברה הוא לבית הכנסת של בני כפרים או לממון בני העיר, שיש לכל אחד מהם חלק אלא שהתערבו והתאחדו החלקים, ולכן מוטל עליהם אחריות לאיסורי תורה הנעשים בממונם, ואם כן כל שכן שיש להטיל אחריות על מחזיקי המניות באיסורי תורה הנעשים בחברה.

וכתב שממון חברה עוד גרע מממון בני העיר ובית הכנסת של כפרים, וטעמו: א. נכסי ציבור נאספו מראש לצורך ניהול של צורכי כללות הציבור, ויותר ראוי לומר שאין ליחידים בו חלק פרטי, מה שא"כ חברה שנוצרת מראש

לטובת פרטיים רבים, לקבלת דיבידנדים או לסיום ההשקעה ופירוק החברה. ב. בממון בני העיר אם מת אחד מהם אין בניו יורשים את חלקו, משא"כ בחברה שהבעלות על המניות עוברת בירושה. ג. הפורש מציבור בני העיר, אינו יכול לדרוש או למכור את חלקו, אך הפורש מהחברה יכול למכור חלקו. ד. בממון חברה הוא נוטל מחמת חלקו במניות רווחים לפי שיעור חלקו בחברה (דיבידנדים), וברכוש ציבור אינו נוטל רק כחלק מהשימוש שלו כאחד מהציבור.

ומכאן שאם בממון בני העיר ובית הכנסת של כפרים מצאנו שיש להם אחריות לאיסורי תורה הנעשים בממון כל שכן בממון של חברה שמוטלת על השותפים אחריות לאיסורי תורה הנעשים בממון.

אולם בצפנת פענח למד שהגם שבוודאי לא ניתן ליצור ממון ציבור באופן מלאכותי, היינו להגדיר ממון שנמצא מצד צורתו בבעלות גמורה, ולהגדיר אותו כממון שאינו בבעלות של הבעלים, אבל ממון של חברה בע"מ שמוקמת מראש בצורה ועל דעת שאין למחזיקי המניות שייכות לממון החברה, ולכן אינם משועבדים לחובות החברה, ואין זה רק כתנאי בהלוואה להגביל את השעבוד, אלא שזה כל מהות צורה של חברה בע"מ, שהבעלים הם רק כמשקיעים בה כדי ליטול רווחים, ולכן ההגדרה של ממון החברה שהיא עומד בבעלות של 'מטרת טובת מחזיקי המניות', וזה ממש כממון ציבור

שעומד בבעלות של 'טובת הציבור', ואין זו רק הגדרה מלאכותית אלא זה עצמו מהותה וצורתה של חברה בע"מ.

ולעיל (חלק א ענף א) כתבנו שמסתבר שהגם שבשו"ת צפנת פענח תלה את עיקר ההוכחה שאומדן ההשתתפות דומה לגדר נכסי ציבור, במה שלא מוטלת אחריות

אישית לחובות החברה על מחזיק המניות, כוונתו היא דווקא בצירוף שאר המאפיינים של חברה, שמורים כי גדרה שונה משאר שותפות, וכגון זה שהיא מתנהלת על ידי המנכ"ל והדירקטוריון, ואין למחזיק המניות זכות בניהול החברה, ושאינו יכול ליטול מאומה מנכסי החברה עצמה, אלא רק ליטול ברווחים, וכן כל כדומה¹⁸.

דעת המנחת יצחק בגדר מחזיקי מניות שאינם בעלי החברה

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סימן כו¹⁹) כתב שחלקם של מחזיקי המניות שאינם בעלים בחברה אינו אלא כהלוואה

לחברה, ונכסי החברה משועבדים לחוב זה. ובאמת שכבר כתב כן בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן קנח²⁰).

18. שאם לא כן הרי לשיטתו כל חברה של אדם יחיד שתהיה בערבון מוגבל לא יהיה בה איסור ריבית, וזה בוודאי דבר שאי אפשר לומר.

19. "בעלות מוגבלת כה"ג, לא הוי יותר ממלוה, רצוני לומר, דאף דאין לנו דין אישית משפטית, מ"מ אפשר שותפות כה"ג הוי על ידי תנאם, וכיון שהבעלות מוגבלת, לא הוי יותר ממלוה, וזה שיטת המהרי"א הלוי". וכתב עוד (שם): "שחברת מניות, לפי דין תורה, לא הוי רק כמלוה בעלמא, וזה באמת סברת המהר"ם שיק, והמהרי"א הלוי".

ובמק"א (ח"ג סימן א ס"ק יא) כתב: "והוא הדין במניות שאין לבעליהן זכות הצבעה בעניני החברה, באלו שפיר י"ל שהמה כמו שטרי מלוה, על תנאי שיקח חלק מהריוח לפי אחוז, וכן להפסד". (וכ"כ כתב עוד שם ס"ק כג; ובח"ה סימן יח).

המנחת יצחק הקפיד לא לפרש שהקונה מניה (שאינ עימה זכות הצבעה) הוא כמשתתף בעסקא שכולה פקדון, ומפני כן הוא נוטל רווח והפסד לפי העלייה והירידה של החברה, וכפי שנוהגים בהיתר עסקא, שקונה אחד מכל נכסיו ואין ידוע איזה מהם, ובבחינת קניית בית אחד בבתי המוכר. שהרי אם כן יש לו חלק גמור של בעלות בחברה, וכל כוונת המנחת יצחק לומר שהוא כמלווה, ואין לו בה שום חלק ואחריות לאיסורים.

20. וז"ל: "כל בעלי השותפות הלוה כל אחד ואחד את ממונו לכלל החברה, וכל א' וא' הוא מלוה ולוה את מעותיו, ומשעבדו לכל החברה להוציאם עפ"י התקנות שלהם, וכן אחרים מלווין לו, והחפצים הנמצאים שם הם משועבדים לכל בני החברה, ...וא"כ כיון דבנידון הנ"ל הממון של הבעלים אינו בעין, אלא דכל מה שבשפארקס"ע הוא משועבד להם, ...וא"כ אין זה הממון של השותפין, אלא שהוא משועבד להשותפין, ולא חשיב ממון ישראל, והיה נראה לכאורה דבכה"ג ליכא איסור ריבית להישראלים המשותפים בו". והו"ד דבריו לעיל, גם נכתב בשם שו"ת מנחת אלעזר שמהר"ם שיק כתב דבריו לפי מנהג מקומו, וא"כ אפשר שכלל לא נחלק על שאר הפוסקים שסברו בפשיטות שאין חברה רק כהלוואה לקופת השותפות, ע"ש.

בבעלותם, וכפי שכתב מהר"ם שיק (שם), ומטעם זה גם אין הממון הפקר²¹.

ובזה אתי שפיר מה שכתב המנחת יצחק (שם) גם בדעת מהרי"א הלוי שמחזיקי המניות הם כמלווים לחברה, וגם השווה (שם) שיטת מהר"ם שיק ושיטת מהרי"א הלוי, ולכאורה בהדיא כתב מהרי"א שהם קונים חלק לרווח והפסד, ולעומת זאת לא הזכיר כלל שהם כמלווים לחברה. אך למבואר אין כוונת המחננת יצחק להלוואה כפשוטו, אלא רק לומר שהם השקיעו בחברה, ויש זכות תביעה לקבל את הרווחים, אך אין עצם גוף החברה עומד בבעלותם, וכעין זה הם דברי מהרי"א הלוי שכתב שמחזיקי המניות אינם בעלים בממון, רק יש זכות ליטול חלק ברווח.

גם בתשובות והנהגות (ח"ב סימן תכא) כתב למי שרצה לומר ע"פ החילוק של המנחת יצחק שאם הישראלים קנו רק מניות שאין בהם זכות הצבעה אין חשש ריבית עם החברה, כי אין להם חלק בממון החברה, וכתב לו: "שאם חילקו והתירו שותף שאין לו זכות הצבעה, לא שמענו שבזה נפקע בעלותו, ...אך כאמור בחברה בע"מ כשאין להם כח ניהול והוגדר כחברה בע"מ חשיב החברה בשליטת בעלי החברה המנהלים בפועל, ובשליטה זו בטל כח הישראל שבמניות שיש לו זכויות מועטות, וכזכויות ברווחים כעין קנין ברווחי ריבית דעכו"ם וק"ל", וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק ה סימן קטז²²), ובמה שיתבאר לקמן בדעת האגרות משה.

אך קשה טובא שאם קונה מניה בלי זכות הצבעה הוא רק כמלווה לחברה על דעת שיתנו לו רווחים של דיבידנדים, הרי זה ממש הלוואה בריבית ומאיזה טעם שרי, ובשלמא לדעת מהר"ם שיק שכל מחזיקי המניות מלווים אחד לקופת השותפות, ולקופה עצמה אין בעלים, הרי שהרווחים באים לקרן הלוואה משותפת שאין לה בעלים, ורווחים אלו שייכים לכולם בשווה, והם מתחלקים בהם, ואין כאן שום לווה המשלם ריבית למלווה שלו, אך לדעת המנחת יצחק שמחזיקי המניות שהם בעלי זכות הצבעה הם בעלים בחברה, נמצא שהם הלווים והרווח של החברה הוא שלהם, והם משלמים את הרווח כריבית לאלו שמלווים לחברה.

ומכאן נראה מוכח שאין כוונת המנחת יצחק שקונה של מניה בלי זכות הצבעה מלווה מעות ל'בעלי החברה' בעלי זכות ההצבעה, שאם כן יש כאן איסור ריבית שבעד ההלוואה הוא נוטל דיבידנדים, אלא שהבעלות של מחזיקי המניות בעלי זכות ההצבעה מוגבלת לחלקם במניות, ושאר המניות שאינם בעלות זכות הצבעה נשארות בלי בעלות, וגם הרווח הבא לחלקם הוא בלי בעלות, ולכן נטילת הרווח אינה מחלקם של מחזיקי המניות בעלי זכות ההצבעה, אלא מהרווח שבא מהחלק שאין לו בעלים, ואין כאן איסור ריבית. ואין הכוונה שכלל אין בעלות על הממון שכנגד חלקם של מחזיקי המניות בלי זכות ההצבעה, אלא שממון זה משועבד לבעלי המניות אך אינו מוגדר

21. וגם בלאו הכי אסור לגזול דמים אלו, שהרי כל מטבע דמים שהוא יטול מהחברה מעורב בו גם דמים של בעלי החברה מחזיקי המניות עם זכות ההצבעה, ולא ניתן להפריד את הדמים.

22. "ועל דבר שאלתו בדבר המניות, שמן הסתם ישנם ג"כ יהודים שיש להם חלק בהאקאמפאני, לא

בדעת פוסקי הדור

חברה עומדת בבעלות ישירה של מחזיקי המניות

שחלקם של מחזיקי המניות מועטות הוא כקנין לרווח והפסד, נראה שיש להם קנין, אלא שהוא מוגבל רק לרווח והפסד.

ולבאורה כן מוכרח בדעתם, שאין לבאר כי לדעת פוסקי הדור ג"כ גדר ממון חברה הוא כביאור הצפנת פענח שממון חברה עומד בבעלות של טובת בעלי המניות, ולא כממון שותפות שיש בו חלק לכל אחד מהשותפים, כי מלבד שפשטות לשונם שכתבו שיש להם קנין חלק לרווח והפסד, נראה שיש להם קנין אכילת הפירות, והם לא הוסיפו לבאר דבר מיסודו של הצפנת פענח שחברה היא כממון ציבור, גם כל החידוש של הצפנת פענח לומר שחברה עומדת בבעלות של טובת בעלי המניות שייך דווקא בקופה שהיא מיוסדת עבור מטרה מסוימת, כגון עבור בני העיר או עבור שבט העניים וכדומה, אז מתאים בסברא לומר שקופה זו אינה עומדת בבעלות של השותפים בה, אלא בבעלות של טובת המטרה עבורה הוקמה הקופה, ואם כן לשיטתו שכל בעלי המניות אינם בעלים בחברה, שייך לומר כי החברה היא קופה למטרה של טובת מחזיקי המניות. אך לשיטת פוסקי הדור שמחזיקי המניות המרובים הם בעלי קנין

שיטת פוסקי הדור (הו"ד לעיל חלק א ענף ד) שמחזיק מניות מרובות שהוא בעל שליטה בחברה, נחשב כבעלים בה לגבי אחריות לאיסורי תורה הנעשים בחברה, אך מחזיק מניות מועטות נחשב רק כקונה חלק לרווח והפסד.

ו"ל שו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן ז): "וגם אין הקונה שערס רוצה להיות בעלים בהמסחר, ואינו רוצה לקנות כלום בהמסחר, אלא הוא רק כקונה ריוח והפסד שיהיה בהמסחר", ולזה הסכים גם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בשו"ת קובץ תשובות (ח"ג סימן קכד). **ו"ל הגרש"ז אוירבך זצ"ל** (מנחת שלמה תניינא סימן ק): "דבעל המניה חשיב רק בעלים לענין הרכוש, כלומר לענין ריוח והפסד, אבל כיון דעל הגבינות עצמן אין לו שום בעלות", ובאמת שזה כבר לשון מהרי"א הלוי (ח"ב סימן קכד) שכתב: "כי אין להם שום מגע ומשא בגוף העסק, רק שנותנים להם בריוח וגם בהפסד. אבל אין להם יד ושם, לא בהקרקעות ולא בהמטלטלין", ולשון שו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן רלח): "שדרך האנשים שיש להם אקציען בהקרדיטאנשטאלט, וכן בכל הבאנקען, יש להם רק חלק לריוח או להפסד". ומתוך פשטות לשונם שכתבו

ביאר גם בזה מה דקשה ליה, דהרי הני מניות הם חלק בהמסחר, וכל הקונה שערס יש לו חלק כזה בהקאמפאני, והוא נעשה שותף להקאמפאני, ואח"כ כשמחלקים הדיוידענט, אין זה ענין של רבית, אלא זה ענין של ריוח שמחלקים לכל אחד בשווה לפי החלק שיש לו, וזה הוא היתר גמור ולא פקפק בו אדם מעולם", אמנם בדעת המשנה הלכות גופא דנו האם שיטתו היא כדעת הברית יהודה שכל מניה היא בעלות.

הגוף, בחברה, נמצא שכלפי החברה כולה לא ניתן לומר שהיא אינה בבעלות שותפיה, אלא שיש לומר שהחלק של בעלי המניות המועטות בחברה הוא כקופה העומדת עבור מטרה מסוימת, וזה אינו נראה, שהרי אין כאן שום קופה נפרדת שניתן לומר שהיא מיוסדת עבור מטרה מסוימת²³.

ההכרח לומר כי לדעת פוסקי הדור אין גדר חברה כקופה נפרדת העומדת בבעלות של טובת מחזיקי המניות, קיים דווקא בחברות בהם יש מחזיקי מניות מרובים, אז חלק מרכוש החברה נמצא תחת בעלות ישירה של מחזיקי מניות אלו, ולא ניתן כל כך לומר ששאר ממון החברה הוא קופה נפרדת העומדת לטובת שאר מחזיקי המניות, שהרי אין כאן שום קופה נפרדת שזו מטרתה, וכנזכר לעיל, אולם בחברות שאין בהם כלל מחזיקי מניות מרובים שיש להם בעלות גמורה בממון, ניתן לומר בגדר חברה כדעת הצפנת פענח שחברה היא קופה נפרדת העומדת בבעלות של טובת מחזיקי המניות.

אלא שכיון שלדעת פוסקי הדור סתם חברה אינה מתקיימת כקופת השותפים, אלא בבעלות ישירה של קנין הגוף או קנין פירות וכנזכר, מסברא קשה לחלק ולומר שבחברות שאין בהם בעלי קנין הגוף עצם הגדר של החברה בהם שונה, שהרי דוחק לומר שההתאגדות של מחזיקי המניות בחברה כזו נעשה בדרך אחרת. ואם כן נמצא שכל מחזיקי המניות בחברות אלו הם רק בעלי קנין פירות, ואין ביניהם אחד שמחזיק בקנין הגוף, ויש לדעת האם שייך מציאות של קנין פירות בלי קנין הגוף, ולקמן נרחיב בניתוח זה.

אך אפשר שבחברות גדולות מאוד בהם שיש מיליוני מחזיקי מניות ומיליארדי מניות, יש אומדן מצד עוצם ריבוי השותפים שאין מהות החברה כשותפות רגילה, בה יש לכל אחד חלק שלו בממון אלא שנערך הסכם לשיתוף החלקים, אלא החברה בנויה בדרך שהיא קופה נפרדת העומדת בבעלות של עצמה ולטובת חבריה, וכביאור הצפנת פענח.

חילוק בין מחזיקי מניות מועטות לבעלי גרעין השליטה

ולמבואר עולה כי לדעת פוסקי הדור מחזיק מניות בעל השפעה בחברה יש לו קנין גמור בעצם החברה, והיינו לכאורה קנין גמור בגוף ממון

החברה, ולמחזיק במניות מועטות בלבד שאין לו השפעה בחברה אין קנין בגוף החברה, אלא רק קנין וזכות ליטול מרווחי החברה 'דיבידנדים', ולכאורה היינו

23. אך בשיטת מהרי"א הלוי ושו"ת האלף לך שלמה אין את ההכרח שהבאנו לעיל בדעת פוסקי הדור, שהרי לשיטתם ששום מחזיק מניות אינו בעלים בחברה, ניתן לבאר את גדר החברה כדעת הצפנת פענח שהיא כקופה נפרדת העומדת בבעלות של טובת מחזיקי המניות, ולדחוק דמה שכתבו שחלקם בחברה הוא רק ליטול ריוח והפסד, היינו רק לומר שאינם בעלים בחברה, ולא לומר באופן החיובי שחלקם הוא כקנין פירות.

בחינה של 'קנין פירות', או כפי שיתבאר לקמן שיש לו 'קנין הגוף מוחלש' בחברה²⁴.

אלא שקנין אכילת פירות לחוד או קנין הגוף מוחלש, שיש לבעלי המניות מועטות אינם מגדירים אותם כ'בעלי הממון', ורק בעלי המניות המרובות שיש להם השפעה מהותית בדרך ההתנהלות של

החברה, נחשבים כ'בעלי הממון' והגוף של החברה, ועליהם מוטלת האחריות לאיסורי תורה הנעשים בחברה.

וכדי לעמוד על שורש דבר יש להקדים בביאור סוגיית קנין פירות וקנין הגוף, וחס ושלום אינני אומר קבלו דעתי, אלא הנני רק כמציע את צדדי הדברים לפני החכמים, וזה החלי:

ביאור סוגיית קנין הגוף וקנין פירות

נחלקו רב יוחנן וריש לקיש האם קנין פירות כקנין הגוף, ואין מחלוקתם בשאלה איזה זכות ממונית יש למחזיק בקנין פירות, או לבעל קנין פירות, שהחלוקה ביניהם ברורה, רק מחלוקתם היא בשאלה מי מוגדר 'בעל הממון', ונפקא מינה לגבי כמה דינים התלויים בנידון מי נחשב בשם 'בעל הממון'²⁵.

נידונם הוא באב שנתן דקל לבנו להיות לו לאחר מותו, ושייר לעצמו זכות אכילת פירות בעודו חי, והיינו ששייר לעצמו זכות אכילת פירות לזמן, ולבנו נתן את עיקר זכותו בחפץ, ולכן מיד בסילוק הזכות פירות של האב, חוזר הבן לאכול הפירות מכח שעיקר חפץ שלו. ונחלקו רבי יוחנן וריש לקיש מי נחשב כ'בעל הממון' בעוד האב חי, האם הזכות של הבן בעיקר החפץ, נחשבת רק כ'זכות' בחפץ

לזכות לאחר זמן, והבעלים האמתי הוא מי שנהנה מכל שימושי החפץ. או שהבעלים האמיתי הוא מי שעיקר הזכות בחפץ היא שלו, ובעל הזכות אכילת פירות רק מממש את 'זכותו' בחפץ, אך אין הוא מוגדר כ'בעל הממון'.

והיינו: שמוסכם לכולי עלמא שמלבד הזכויות הממוניות בחפץ, יש גם מציאות של 'בעל החפץ', דהיינו שעצם החפץ הוא 'שלו', ונחלקו ריש לקיש ורבי יוחנן בשאלה מי נחשב 'בעל החפץ', האם מי שעיקר ההנאה מהחפץ נתונה לו כעת, או במי ששורש הזכות בחפץ היא שלו.

ונפק"מ ממחלוקתם היא האם הבן יכול למכור את הקנין הגוף שלו כל עוד לא זכה גם בקנין פירות, שלמ"ד קנין פירות כקנין הגוף, נחשב שכעת אין עדיין

²⁴. כפי שיתבאר לקמן, לבעלים נחשב מי שהוא בעל הממון, בעלי זכויות שונות בחפץ בין אם הם זכות פירות, בין אם הם בעצם הגוף אינם קובעים את בעלי הזכויות כבעלי הממון, אלא ככאלה שמגיע להם זכויות שונות מכוח דיני הממונות, אך לבעל הממון נחשב רק בעל קנין הגוף רגיל, או למ"ד קנין פירות כקנין הגוף, מי שכל הפירות שלו, שהחפץ נמצא למעשה תחת ידו.

²⁵. וכגון לגבי חיוב במצוות הנוהגות בארץ, לגבי דין יום או ימים יעמוד הנאמר באדון שהרג את עבדו, או בדין יציאה בשן ועין אם הכה בו רבו, ועוד דינים רבים בכל הש"ס.

זכיה לבעל הקנין הגוף בחפץ, וכל חלקו הוא רק כזכות עתידית, ולכן אינו יכול למכור את חלקו לאחר²⁶.

והנה לכאורה הביאור בקנין פירות הוא זכות אכילת פירות, וביאור קנין הגוף הוא בעלות על עצם הגוף של הממון. אך קשה, א. א"כ מה הוא הלשון קנין פירות כקנין הגוף, והרי בוודאי אין לבעל קנין פירות זכות וחלק במה ששייך לחברו דהיינו בעצם הגוף, והיה מתאים יותר לשון שמורה כי בעל קנין פירות הוא 'בעל הממון'. ב. כיון שעצם הגוף שייך לבעל קנין הגוף כבר מעתה, ואין לבעל קנין פירות חלק בעצם הגוף, מדוע מה שבעל קנין הפירות מוגדר כ'בעל הממון' מעכב אותו מלמכור את חלקו המבורר לו. ג. הרי בעל קנין פירות לכ"ע יכול למכור את חלקו, ומדוע דווקא בעל קנין הגוף נגרע. ד. אם קנין פירות כקנין הגוף, מדוע מי שיש לו רק חלק מזכות הפירות, אינו מוגדר גם הוא כשותף חלקי בקנין הגוף.

וביאור הענין הוא, שאנו מורגלים בלשון שהממון 'של' פלוני או 'של' אלמוני, ועיקר הכוונה היא שהממון

משועבד וכפוף אל אותו פלוני או אלמוני, ומכח אותה הכפיפות יוצא שכל זכות ותועלת שיכולה לצאת ממון זה הוא כפוף לאותו אדם, וענין זה הוא הנקרא 'בעל הממון'.

נמצא שאין כאן שלושה מושגים, א. קנין פירות ב. קנין הגוף ג. בעל הממון, אלא עצם המציאות של קנין הגוף הוא לומר שהממון 'שלו', וזה עצמו ענין 'בעל הממון', נמצא שבעצם יש כאן שני מושגים בלבד, בעל זכות בממון (קנין פירות) ובעל הממון (קנין הגוף), והיות שלמ"ד קנין פירות כקנין הגוף אנו רואים במי שהחפץ כולו עומד לשימוש את הבעלים האמתי של הממון, כי העובדות מורות שכעת כל הממון עומד כפוף לרצונו וצרכיו, נמצא שכל הזמן הזה חסר בעצם ההגדרה של בעל קנין הגוף כבעלים בממון, שהרי כל המציאות של בעל 'קנין הגוף' היינו שעצם החפץ כפוף לו, והרי לעת עתה הוא כפוף לאדם אחר, נמצא שאין לו אפילו את קנין הגוף כראוי ואינו יכול להקנות חלקו²⁷, אך חלקו של בעל קנין פירות אינו חסר מאומה במה שאינו מוגדר גם כבעלים בחפץ, לכן לעולם יכול הוא למכור חלקו.

26. אלא שאם מכר ונשאר בחיים והגיע גם הקנין פירות לחלקו מועיל הקנין למפרע, כי הזכות של קנין הגוף להחשב כדבר מציאותי ולא רק כזכות עתידית, תלוי באם אכן לבסוף הוא יזכה גם בקנין פירות אז הוא נחשב כבעלים בחפץ, אך אם לא זכה אח"כ מתברר למפרע שכל קנינו בחפץ הוא זכות עתידית, וזו אינה בת מכירה לאחר. ומה שהאב יכול לזכות בזה את בנו, לפי שלאב היה את כל זכות הממון אצלו, וכבעלים בחפץ הוא יכול לתת את קנין הגוף, אך בעל קנין הגוף שאין לו כעת מאומה בגוף החפץ, אינו יכול להקנות דבר שעדיין אין לו ממשות. אך להוריש דבר שאין לו ממשות ניתן, ולכן בנו של הבן יורש זכות זו. כמבואר בראשונים (ב"ב קלו: עיין בריטב"א ובר"ן שם שסיכמו את דברי הר"י מיגש הרשב"ם הראב"ד הרמב"ן הרשב"א שם, וביארו הטעמים והדינים בתמציות).

27. וז"ל הרשב"ם (ב"ב נ.). "קנין פירות כקנין הגוף דמי. כלומר כאילו קנה גופו ואותו שאין לו פירות אין קנין הגוף שיש לו בעבד כלום דאין גופו עומד אלא לפירותיו והלכך ראשון קרוי אדון".

בבעל קנין פירות כבעל החפץ כי למעשה הממון אצלו.

ובל הנידון דווקא בגלל שבעל קנין פירות מחזיק בכל ההנאות שבחפץ, אז העובדות המציאותיות סותרות לחלוטין את הבעלות של בעל קנין הגוף, אך בלאו הכי לכולי עלמא כפי שנקבע בדיני הממונות שבעל הממון הוא מי שקנה את הזכות שהממון יעמוד תחת בעלותו.

ויסוד זה מבואר בלשון הגמרא (ב"ב נ. ב"ק ז.) שיש שני דיוקים בפרשת פטור לאדון שהכה את עבדו ומת תחת ידו: א. לשון שההכאה היא כשהעבד הוא 'תחת' הבעלים. ב. לשון שהעבד הוא 'כספו' של האדון. והגמרא תולה חילוק בין שני דיוקי הלשון, כי מצד הלשון של 'תחתיו' הרי שהוא 'תחת' ואצל בעל קנין הפירות, אך מצד הלשון של 'כספו' הרי שהוא כספו של בעל קנין הגוף. והיינו כנזכר שעיקר שורש הבעלות של בעל קנין פירות מצד שהוא למעשה 'תחתיו', ושל בעל קנין הגוף מצד שבדיני הממונות הוא 'כספו'. (וע"ע בתוספות ב"ב שם, ד"ה קסבר).

נמצא למ"ד קנין פירות כקנין הגוף, שבעל קנין הגוף הגם שהוא בעל הגוף, לא הוא מוגדר כבעל הממון אלא דווקא בעל הקנין פירות שהממון נמצא כעת ברשותו.

אך יש לבאר, דאם כל המהות של קנין הגוף להיחשב כ'בעל הממון', ועתה בעל קנין פירות הוא בעל הממון, אם כן מה חלקו כעת של בעל קנין הגוף בממון.

ויישוב הדבר, שיש לדעת שמלבד שבעלות בממון יכולה להקבע מכח המציאות דהיינו למי החפץ משועבד כעת, הבעלות נקבעת גם כזכות מכח דיני הממונות, והיינו שניתן לסחור בזכות זו ולקנות אותה, ולהיחשב כבעלים על החפץ מצד שזכות זו נקנתה עבורו, והיינו שנקבע בזכויות הממונות 'הלכה' שהחפץ ראוי להיות עומד בבעלות פלוני, ובזה דומה קנין הגוף לקנין פירות ששניהם זכויות שיכולות להקנות לפי דיני הממונות, וכאן נוצרת סתירה בין ה'הלכה' שהחפץ נקנה לעמוד בבעלות של בעל קנין הגוף, ובין המציאות שלמעשה מראה כי אינו בעלים, שהרי מהות הבעלות הוא השימוש בהנאות הקיימות בחפץ, והרי בעל קנין הגוף מנוע לעת עתה מלהשתמש, וכל ההנאות כעת משועבדות ובשימוש של בעל קנין הפירות, וכאן נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש מה קובע מי מוגדר בעל בממון, האם מי שקנה זכות קנין הגוף בדיני הממונות, או מי שלמעשה משמש כבעל החפץ לעת עתה, ריש לקיש ראה בבעל קנין הגוף עיקר, כי בזכויות של דיני הממונות נקבע שהממון יעמוד בבעלותו, ורבי יוחנן רואה

אופנים שבעל קנין פירות זוכה גם בגוף

נאמרו בדעת מאן דאמר קנין פירות כקנין הגוף דמי, ובאופנים אלו חוזר בעל הקנין פירות לזכות גם בגוף עצמו.

בגמרא (ב"ב קלו:) מצאנו שני אופנים שבעל הקנין פירות חוזר לזכות גם בקנין הגוף ממש, שני מקרים אלו

א. בנתן האב את קנין הגוף לבן בחייו ואת הפירות לאחר מיתה, ומכר הבן את זכותו בממון בחיי האב, ושוב מת הבן בחיי האב ולא נשלמה קניית הקונה, ונחלקו הראשונים (שם) האם יורשים בני הבן, משום שהמכירה לקונה התבטלה ונשארה הזכות אצל אביהם, או שיורשים בני האב הזקן, לפי שהבן כבר הוציא וסלק מעצמו את זכותו בממון, וגם מי שקנאה לא הגיע לידו.

וקשה כיצד יזכו יורשי האב הזקן בגוף הממון, והרי את הגוף כבר הקנה האב הזקן בחייו לבנו, גם יש לבאר כיצד פוקע הזכות שכבר נתן האב לבן בחייו. ומבואר שעד כמה שהקונה הבא מכח הבן לא עתיד לזכות גם בזכות פירות, אין מציאות של זכיה בקנין הגוף בלי נפק"מ לשום דבר²⁸.

עוד מבואר שיורשי האב הזקן שהיה בעל קנין הפירות חוזרים לזכות גם בקנין הגוף, והגם שלמ"ד קנין פירות כקנין הגוף כבר קודם לכן היה נחשב כבעל הממון, היינו רק כבעלים מעשי, אך בדיני הממונות נשאר כל הזמן בעל קנין הגוף כבעל הזכות

בגוף הממון וכנ"ל, ובכל זאת עתה ששוב אין בעל קנין הגוף עשוי לזכות אי פעם בגוף ממון למעשה, מתחזק מאליו בעל הקנין פירות בממון לזכות גם בעצם הגוף ובלא קנין²⁹.

ב. עוד איתא בגמרא (שם) במי שאמר: "נכסי לך, ואחריך יירש פלוני, ואחרי יירש פלוני", שאם "מת שני בחיי ראשון, יחזרו נכסים ליורשי ראשון", והיינו שהשלישי יכול לרשת מיד השני, והשני לא זכה שהרי מת בחיי הראשון, לכן חוזרים הנכסים ליד הראשון.

ויש לבאר מפני מה זכה הראשון בנכסים, והרי קנינו היה מוגבל לפירות כל ימי חייו, ומדוע לא ישובו הנכסים לידי הנותן. והגמרא ביארה שזה עולה כמ"ד קנין פירות כקנין הגוף, דנמצא שבשעה שניתן בידו הזכות פירות זכה להיחשב כבעלים בממון, ומשכך רוקן הנותן את כל זכותו בממון. אך אכתי קשה, במה קנה הראשון לזכות בקנין הגוף שמעולם לא ניתן לו, ומבואר שאם אין כאן אחר שהוא בעל הזכות בקנין הגוף, זוכה בו מאליו מי שיש לו בעלות בממון, וכמבואר גם בראיה הקודמת.

28. ומכאן הביא הנתיבות (סימן רמח ס"ק יא) ראייה ש"כיון דלא אתי ליד פלוני לעולם הקנין הפירות, גם הגוף דמי לדבר שלא בא לעולם, ואין בו ממש דלא קנה". וכ"כ בשו"ת זית רענן (ח"א יו"ד הלכה יז סימן א ס"ק ב), ועוד. וע"ע בשיעורי רבי דוד פוברסקי זצ"ל (ב"ב קלו: סימן תשכב), ובשיעורי רבי שמואל (ב"ב קלז. סימן קפ).

29. ומה שהוכח שקנין הגוף פוקע באם אין ממנו תועלת, נראה לבאר בסברא כי כל המציאות של בעלות בחפצים הוא לצורך ניהול הנפק"מ של ההנאות, ועד כמה שאין שום נפק"מ בוודאי שאינו מוגדר כבעלים בחפץ. והאריך בענין זה בספר עיון התלמוד מהג"ר אבא ברמן זצ"ל (ב"ב שיעור לה ד"ה והנראה בביאור) והביא ראייה מדעת הסוברים שאין בעלות באיסורי הנאה, וגם החולקים שם היינו דווקא התם שניתן ליהנות אלא דארי רביע עליה, אך כשא"א להנאות לכ"ע אין בעלות, וכתב שלזה נתכוון הגר"ח (ביכורים פרק ב הלכה יג) שכתב: "משא"כ בשלש אילנות דיש לו זכות נטיעה וזריעה, ע"כ הוי קנינו בזכות זה בגוף הקרקע, ואם אך יש לו זאת לעולם, חשוב גם קנין הגוף וחייב בביכורים".

קנין הגוף מוחלש

כבעלת זכות בממון ואפילו שכל הקנין הגוף שלה³¹.

ואפילו הכי זה נראה פשוט שבמות בעלה שבה האשה להיחשב כבעלת הממון לכל דבר, ובוודאי שאינה צריכה קנין לזכות בזה, רק שבחיי בעלה מציאות הדברים שלא היו לה זכויות מעשיות בממון קבעו שאין לה למעשה בעלות בממון, כי אם קנין הגוף בלבד, ומעתה שחזרו אליה הזכויות המעשיות בממון, מיד היא שבה לשמש כבעלת הממון, וזה נראה פשוט.

עוד מצאנו בגמרא (ב"ק פט: 30) שגם למ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף, יש מקרים שבעל קנין הגוף אינו מוגדר כבעלים בממון, והיינו באשה שבעלה אוכל את פירות נכסי המלוג שלה, ולאחר תקנת אושא גם אינה יכולה למכור את קנין הגוף שיש לה, כי נתקן שהאשה שמכרה לאחרים את הקנין הגוף שיש לה בנכסים, לאחר מותה הבעל מוציא מיד הלקוחות, ומאחר שאין לה לא פירות כעת ולא אפשרות למכור את קנין הגוף שלה, שוב אינה נחשבת כלל כבעלת הממון אלא רק

קנין פירות עולמי

איסור ריבית באדם שהקים קרן צדקה לעניים, שתעמוד לנצח על ידי שיתנו לעניים רק מפירות הקרן, ולעולם לא יתנו להם מעצם הקרן, וכתב לתלות מציאות זו

עוד מצאנו בפוסקים שיטה, שגם למ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף, קנין פירות עולמי נעשה לקנין גוף, והוא שבשו"ת מהרי"ט (יו"ד סימן מה) דן לגבי

30. וז"ל הגמרא: "לימא תקנת אושא תנאי היא, דתני חדא עבדי מלוג יוצאין בשן ועין לאשה אבל לא לאיש, ותניא אידך לא לאיש ולא לאשה, סברוה דכולי עלמא קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, מאי לאו בהא קא מיפלגי דמאן דאמר לאשה לית ליה תקנת אושא, ומ"ד לא לאיש ולא לאשה אית ליה תקנת אושא".

וביאר רש"י: "היינו טעמא דמאן דאמר לא לאיש ולא לאשה, דאית ליה תקנת אושא, הלכך משום איש לא נפקי דלא קני להם לגופייהו ממש, משום אישה נמי לא נפקי, דאליהם שעבודיה למהוי כקנין הגוף". כלומר שהשיעבוד של הבעל 'אלים' כקנין הגוף, וזה מפקיע מהקנין הגוף של האשה, אלא שגם הבעל אינו נחשב כבעלים, כי קנין פירות לאו כקנין הגוף.

והיינו שבמציאות הוא כבעלים גמור, אך כיון שזה מצד המציאות ולא מצד הזכות ממון, שהרי למ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף בעל זכות פירות אינו יכול להחשב באמת לבעלים, אלא רק להפקיע שם בעלים מהאשה שהיא הבעלים באמת. (או לפי תוספות (ב"ק צ. ד"ה רבי) גם למ"ד קנין פירות כקנין הגוף אינו יכול להפקיע את העבד מהאשה בכח הוצאת השן או העין).

31. ולכן הגם שמכה עבדו הוא יוצא בשן ועין, או אם עבדו מת תחת ידו, אין הבעלים חייב מיתה אלא הוא בדין יום או יומים יעמוד, אין האשה נחשב כבעלים בעבד, וז"ל רש"י (שם ד"ה סברוה): "הלכך משום איש לא נפקי (בשן ועין) דלא קני להם לגופייהו ממש, משום אשה נמי לא נפקי דאליהם שעבודיה למהוי כקנין הגוף".

בנידון האם קנין פירות כקנין הגוף, שאם קנין פירות לא כקנין הגוף נמצא אין בעלים לקרן זו, ואין איסור ריבית.

אך במשנה למלך (מלוה ולוה פרק ד הלכה יד³²) כתב לחלק כי כל המחלוקת האם קנין פירות יכול להחשב כקנין הגוף הוא דווקא כאשר זכות בעל הפירות מוגבלת לזמן, אך כאשר זכותו נמשכת לעולם, בוודאי גדרו כבעלים בחפץ, שהרי החפץ לגמרי ברשותו, ודבריו אלו הובאו רבות בפוסקים האחרונים³³.

ובחוות דעת (ביאורים סימן קס ס"ק י³⁴) כתב להצדיק בסברא את הכרעת המשנה למלך, לפי שכאשר ניתן לשום אדם זכות הפירות לעולם, וכל שנאסר עלו הוא לכלות את הקרן, מהות הדבר הוא שכל עצם הדבר הוא שלו, והיינו שבמשנה למלך כתב רק שקנין פירות זה נחשב כקנין הגוף לכולי עלמא, והוסיף עליו החוות דעת שיש לו קנין הגוף ממש³⁵. והו"ד בשו"ת הרי בשמים (ח"ד סימן קכט³⁶). וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יורה דעה סימן רד³⁷).

32. וז"ל: "ומיהו נראה דהכא אליבא דכ"ע קנין פירות כקנין הגוף דמי, וע"כ לא פליגי רבי יוחנן ור"ל אלא דוקא היכא שהפירות הם לשעה, כגון ההיא דהמוכר שדהו לפירות דהוי לזמן, וכמו שפירש רש"י, ובתשלום הזמן יחזירו הפירות לבעלים, וכן ההיא דהכותב לבנו שאין לו פירות אלא בעודנו חי, ולאחר מותו הוי הכל לבנו. בהא הוא דקאמר ר"ל קנין פירות שהם לזמן לאו כקנין הגוף דמי, אבל בנדון דמוהרימ"ט שלעולם פירות מעות אלו הם לעניים, ואין לו שום תועלת בשום זמן באלו המעות, פשיטא דאליבא דכ"ע בכי האי גוונא קנין פירות כקנין הגוף דמי, דכל אחד זכה בקרן הריוח שצריך ליתן לו, דקרנא לרווחא משתעבד, וכמו שפסק (מהרי"ט) בח"א סימן קי"ו".

33. עיין שו"ת מנחת יצחק (חלק ח סימן צו ד"ה אמנם). והנה עיקר טענת המשנה למלך שגם ריש לקיש מודה, לכאורה אינה מוכרחת בסברא, שהרי אפשר שלעולם אין בעל הפירות זוכה בגוף עד שיקנה באמת את הגוף, וכן נראה דעת מהרי"ט, (ובמשנה למלך לא נקט בטעם שכתבו הפוסקים לקמן שאין קיום לקנין הגוף בלי תועלת). אך מצאתי ראיה לדבריו בדברי הרמב"ן (ב"ב קלז:): שביאר הטעם דאחריו שאני, לא מצד שהקנה בהדיא הגוף לזמן לראשון, אלא שכיון שהקנה גוף ופירות לשני, והוציא את עצמו לגמרי מהבעלות, אז מתפרשת נתינת הפירות גם לריש לקיש כלרבי יוחנן שהקנה לו את הפירות יחד עם הגוף. וז"ל: "מכאן נלמוד דטעמא דאחריו לריש לקיש, משום דמודה דקנין פירות כקנין הגוף דמי בכאן כעין טעמו של ר' יוחנן, וטעמא דמילתא דהכא כיון דנותן אסתלק ליה מהאי ביתא לגמרי, ולשני גוף ופירות מקנה לו לאחר זמן, לראשון נמי גוף ופירות הקנה לו עד אותו זמן, ולא אמרו הכא קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, דאם כן הוי גוף ברשותיה דנותן ומידו אתי גוף ליד שני, והא איהו סליק ליה לנפשיה מנכסים לגמרי".

34. "וכבר סתר המשנה למלך דבריו, ומסתבר כדבריו, דכיון שאין שום זכות לבעל הממון לעולם, לא הוי רק כמתנה עם מקבל המתנה שלא ימכרנו לשום אדם רק ישתמש בעצמו בפירותיו לעולם, דודאי הוי קנין הגוף ממש להמקבל".

35. אך אין לבאר שכוונת החוות דעת מצד אומדן שנתן לו הכל אלא שהתנה עימו שלא יכלה את הקרן. א. שאין זה פשוט שכן הוא האומדן, ובהחלט ניתן להבין שכדי שלא יוכל להשתמש בקרן, הפקיע ממנו את עצם הבעלות בו, ולא רק כתנאי שלא ישתמש בו, ואדרבה כן נראה מציאות האומדן בסברא. ב. כמו כן ראוי לציין שאם החיל את זה כתנאי, אז אם הוא מכלה את הקרן, מתבטל עיקר הנתינה שעל דעת זה לא נתן לו.

36. וכתב לדמות ענין זה לדין ה'טסקא', דהיינו שקרקע מושכרת בזכות עולמית לשום אדם על דעת שיעלה בכל שנה דמי שכירות למעניק הטסקא, ואם לא יעלה את דמי הטסקא חוזרת הקרקע לבעליה, וכתב הר"ן (נדרים מז.) שמקבל הטסקא נחשב כבעל קנין הגוף בקרקע זו. (וע"ע בשו"ת הריב"ש סימן שנה).

37. "וקנין פירות שעומד כן לעולם קנין הגוף מקרי, כמ"ש הר"ן ריש השותפין".

גדר מחזיק במניה כקנין פירות או כקנין הגוף מוחלש

מעתה ניתי לנידון דידן, יסוד הסברא של פוסקי הדור שאומדן הכוונה בקנית מניות מועטות הוא שלא להיכנס כבעלים גמור בחברה, אלא רק לקנות בה חלק לגבי נטילת רווח, מה שאין כן מחזיק מניות מרובות שהוא בעל השליטה בחברה, שהוא בוודאי קנה בחברה חלק כבעלים.

ונראה לחלק את האומדן גם בתוך הקונים של מניות מועטות, שבקונה מניות מועטות ממש ניתן לבאר שאומדן כוונתו בקניה הוא רק כקנין פירות, כלומר זכות בממון החברה ליטול רווחים של דיבידנדים, ממש כעין בעלות בעץ ליטול את הפירות, אך בקונה מניות מרובות יותר, אפילו שלא נעשה בעל השפעה בחברה, נראה יותר אומדן כוונתו לקנות בה קנין הגוף ממש, אלא שכיון שאין לו שום השפעה בחברה, הוא דומה לאשה לאחר תקנת אושא, שאפילו שיש לה קנין הגוף, אינה נחשבת כבעלים בממון, וגם קונה זה הגם שקנה חלק בגוף החברה, אינו מוגדר כבעלים בה³⁸.

וגם הדבר תלוי בין חברה גדולה מאוד, בה אפילו הקונה בסכום גדול אין כל כך אומדן שכוונתו לקנות בעלות, ובין חברה קטנה שיש יותר אומדן שאם קנה בסכום גדול, אפילו שלא נעשה לבעל השפעה, כוונתו הייתה לקנות חלק בגוף החברה.

זכות נוספת של מחזיקי מניות הוא ליטול חלק במקרה של פירוק החברה, וגם לקונה מניות שלא נעשה בעלים בחברה עומדת זכות זו, שהיא לכאורה לא קנין פירות, שהרי נוטלים בה את עצם הגוף, ומשכך לכאורה מוכרח שאפילו קנה מניות מועטים קנה חלק בגוף החברה, אך יש לדחות שהוא רק תנאי שנעשה עם החברה, שבמקרה שעצם העץ יתייבש ויפסקו הפירות, יהיה לו זכות כפיצוי ליטול חלק בגוף העץ, אך כל עוד העץ קיים ונותן פירות אין לו קנין בגוף העץ.

ועוד שהרי עד כמה שנשאר נכסים קיימים, יש לבעלי הזכות פירות

38. וכאן יש לבאר דלכאורה קשה שהרי גם למ"ד קנין פירות כקנין הגוף, רק כאשר כל זכות הפירות עומדת לרשות בעל הקנין פירות הוא נחשב כבעל הממון, אך אם נשאר אפילו זכות פירות אחת אצל בעל קנין הגוף, אין מפקעים ממנו שם בעלים בממון, ולמ"ד דקנין פירות לאו כקנין הגוף, דווקא באשה שאינה יכולה אפילו למכור את חלקה לגבי לאחר מותה נחשב שאינה בעלת קנין הגוף, ואם כן יש לבאר שהרי בחברה אדרבה כל זכות הפירות נשארה אצל בעל מחזיקי המניות בעלי קנין הגוף, דהם שנוטלים את רווח החברה (- הדיבידנדים), ומדוע קבעו פוסקי הדור שקנין הגוף של מחזיקי המניות אינו מחשיבם כבעלים בחברה.

ונראה לבאר דמה שאינם מעורבים בעניני החברה, קובע אומדן שהם קונים מראש רק בעלות מוחלשת בממון, ואדרבה כל קנין הגוף אפילו שלעת עתה הוא מוחלש הרי שהוא עתיד להתחזק במות בעלה או לאחר הגירושין, שהרי האשה מצד עצמה מחזיקה בבעלות רגילה, אלא שלעת עתה כח בעלה גומר בממון ומפקיע ממנו שם בעלים, אבל בחברה מראש נכנסים בעלי המניות רק בקנין מוחלש שלא יהיה להם שום שייכות בעצם החברה אלא רק ברווחיה.

לאומדן שהקונה מניה קנה חלק בגוף החברה, ולא רק לנטילת רווחים.

עוד יש להעיר שקנין פירות רגיל הוא שלאחד יש את הגוף ולאחר יש את הפירות שיצאו מאותו הגוף, אבל כאן נראה שהגוף בו יש למחזיק במניות מועטות קנין פירות, אינו שייך למחזיקים בגרעין השליטה, אלא הוא בלי בעלים כלל, והוא רק משועבד לזכות פירות של המחזיק במניות המועטות, ולכן יותר מתאים לומר שאין זה קנין פירות אלא ממש קנין הגוף, אלא שהוא מוחלש, וכגדר הקנין של האשה בנכסי מלוג לאחר תקנת אושא.

זכות לשעבדם ליצור מהם רווחים נוספים, ולכן אין שאר בעלי החברה יכולים להתחלק ביניהם בגוף ממון החברה, ולנשל את בעלי הזכות פירות, שדווקא בעץ בו הפירות מוגבלים לפרי העץ, מעת שאינו נותן פרי, אין להם בו חלק, אך כאן הפירות של מחזיקי המניות הוא להרוויח דמים מממון החברה, ועד כמה שנשאר ממון בחברה, זכותם ליטול אותו כדי להרוויח ממנו ממון אחר.

אלא שעצם המציאות שיש למחזיקי המניות זכות ליטול את עצם הגוף במקרה של פירוק החברה, מקרב אותנו

מדוע קנין פירות במניה אינו כקנין פירות עולמי

אין להם שום זכות בניהול של הקרן, והיא נתונה בידי האפוטרופוס לשם כך, ואפילו הכי כיון שכל טובת הממון הוא רק עבורם, הבינו הפוסקים שבוודאי הממון נחשב שלהם, ומאי שנא ממון חברה שכתבו הפוסקים שכיון שאין למחזיקי המניות השפעה בחברה, שוב אינם נחשבים בעלים בממון.

וליישב דעת הפוסקים נראה לחלק, שאכן מצד הזכות אין ספק שהמציאות שכל טובת החברה מופנה כלפי מחזיקי המניות מורה טובא שהם בעלי גוף החברה, וכשם שבעניים אומדן זה עצמו הביא את הפוסקים שם לראות בהם בעלי הקרן, אלא שכבר נתבאר שמפני שאין למחזיקי המניות זכות השפעה בחברה לחוד, לא היו קובעים פוסקי הדור שחסר בבעלותם, שהרי שותף שמסר את כל זכות ההחלטה לחברו, וגם

על עיקר היסוד של פוסקי הדור שאין על מחזיקי המניות אחריות לאיסורי התורה הנעשים בחברה, לפי שאומדן כוונתם בקניה לזכות רק בקנין פירות, יש להקשות שלעיל הובא מחלוקת הפוסקים בקרן שהוקמה לעניים על דעת שייטלו רק מפירות הקרן, שלדעת מהרי"ט (הו"ד לעיל) נחשב שאין לקרן בעלים שהרי הנותן הפקיע את עצמו מהבעלות, ולעניים לא זיכה. אך לדעת המשנה למלך החוות דעת ההרי בשמים והאבני נזר, קנין פירות עולמי של העניים ליטול מפירות הקרן, מחשיב אותם כבעלי קנין הגוף בקרן.

ואם כן לכאורה הוא הדין גם במחזיקי מניות כיון שזכות הפירות שלהם היא עולמית, אפילו שזכותם היא רק בפירות, יש להם להיחשב כבעלי קנין הגוף, וממילא יש להטיל עליהם את האחריות לאיסורים. ובפרט שגם העניים

עשה על כך קנין, בוודאי נחשב כבעלים גמורים, אלא שהמציאות של חברה מהצטברות של צדדים הרבה הביא את הפוסקים לאומדן שאכן אין כאן בעלות אלא רק זכות ליטול רווחים.

ננסה לעמוד על מקצת האומדן בחברה, ועל החילוק מנידון העניים, לחברה יש קיום ופעילות מצד עצמה, ולקונה המניה אכן יש רק זכות פירות, אך אין לו שום שייכות עם עיקר מהות החברה, ועוד שבחברה פעמים רבות יש גם מחזיקי מניות שהם בעלי גרעין השליטה, והם הם שמוגדרים בעלי החברה, וביחס אליהם מחזיק מניות הוא רק בעל קנין פירות, ועוד שהעובדה שמציאות החברה מוגדרת בעולם כאישיות משפטית נפרדת, מביא את הקונה לא לראות בעצמו קונה של גוף החברה, אלא רק בעל זכויות בחברה, וגם שבדרך כלל האחזקה של קונה המניה היא לזמן קצר, כך שלמעשה כל כוונתו בעיקר לרווח מועט ולמכור, וכלל אינו חפץ לקנות דבר בגוף הממון, ועוד טעמים רבים יש, וחלקם נתבארו לעיל.

אבל הקרן של העניים שאין לו שום קיום מצד עצמו, אלא כל כולו עומד עבור טובת העניים, שעתידים לאכול בו פירות עולמית, זכות העניים קובעת שגם עצם ממון הקרן שלהם, ורק תנאי יש כאן שלא ייטלו מגוף הקרן, כדי שלא לכלותו³⁹.

ולכל זה זקוקים דווקא לצד שבקניית מניה זוכים רק בקנין פירות, אך אם נימא שזוכים בקנין הגוף, אלא שהוא קנין הגוף מוחלש שאינו מטיל את האחריות לאיסורים על מחזיק המניה, וכגדר הקנין הגוף שיש לאשה בנכסי מלוג בחיי בעלה, אפשר לומר שאכן גם חלקם של העניים בגוף הקרן מוגדר רק כקנין הגוף מוחלש, שהרי אין לה שום השפעה על הנעשה בקרן, והם זכאים רק ליטול רווחים, ולכן גם שבוודאי יש איסור ריבית בממון הקרן, שהרי העניים הם הבעלים, אך אינם מוגדרים כבעלי הממון אלא רק כבעלי קנין הגוף, ונפק"מ שגם לעניים אין אחריות לאיסורי תורה אם הם נעשים על ידי האפוטרופוס בממון הקרן.

39. כמין ראייה לכך שהאומדן דבר גדול בקביעה מה החלק של בעלי קנין פירות, הוא מהגמרא בבבא בתרא (קלו): שדנה לומר שאב המקנה לבנו קנין הגוף ומשייר את קנין הפירות לעצמו, גם למ"ד קנין פירות כקנין הגוף 'אבא לגבי בריה אחולי אחיל' והוא מקנה את עצם הגוף כבר מעתה, ושוב דנה הגמרא לאידך גיסא שאפילו למ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף, כאן משייר האב את הבעלות בגוף לעצמו לפי ש'כל לגבי נפשיה, אפילו במקום בריה נפשיה עדיפא ליה', ומבואר שאומדן כוונת הנותן וקונה קובע בהגדרה של הבעלות בנכסים, וכן מוכח בגמרא בבא קמא (פח): שהגמרא מעלה בצד אחד לומר שאבא שטרח להקנות לבן את הגוף כבר בחייו, בוודאי התכוון להקנות את עצם הבעלות בממון, שיוכל למכור כבר מעתה, שהרי לצורך שיהיה הגוף של הבן לאחר מות האב, אין האב צריך לשום דבר, שהרי גם בלאו הכי יורש הבן את האב, וכן מוכח בגמרא בגיטין (מח). לגבי ה'יובל ראשון' שעדיין לא סמכא דעתיהו שהשדה תשוב ביוכל, ולכן המוכר והקונה מעבירים גם את הבעלות בקרקע, ויש לבעל הקנין פירות של אכילת השדה עד שנת היובל גם את קנין הגוף.